

A. Gergely András

A regények teste a testek regényeiről

Képtelenül képes asszociációk az újabb regényáradatból

Mintegy röpké pillantással fölmérhető, hogy talántán nem tisztán irodalmi felületre szánt esszéista okoskodás lesz ez, egyszerre ígér irodalmat és kultúrakutatást, magatartásmodelleket és értelmezői apparátust, olvasatot és pszichohistóriai szublimációt is. Viszont lehet, a végére esetleg mégis kiderül, hogy megférnek ezek egymással, főképp ha egész fő irányuk ugyanarra fordul. S bár szintiszta irodalom, az olvasatok nagyon is egybezengenek a társadalomkutatás számára. Át az idői határokon, át a vallásiakon, s még a történetieken is. De még inkább át a közösség, a testiség, az interperszonális kapcsolatiság, a szimbolizációk megannyi határán is...

Tüzek, pusztulások, korok

Nem okvetlenül felnőttese, de kamaszregénynek is beillik Dragomán György *Máglya* című regénye.¹ A pályaindító tónusregény (*A pusztítás könyve*) karkai és Bodor Ádámot idéző brutális tónusai, majd a kamaszfiú korképének megidézése után (*A fehér király*) itt most a kamaszlány sorsába kapaszkodó hétköznapiok élményvilága a meghatározó. A titkos-nyilvánosan fejbe lőtt diktátor és a mágikus természetességgel korszakból fakadó elhallgatás/elhallgattatás, meg a csakazértis kimondás/elbeszélés, látomásos közlés és mágikus örvény együttese jár karöltve, melyek meghatározzák a főszereplő kamaszlány vadóc erejét és gyászát, mely szülei elvesztése óta dül benne, s mintegy historikus kontrasztként jelzi az életvilág mindenkori dramaturgiáját. Nemzedékek jönnek és mennek, diktátorok uralognak és pusztulnak, nagyszülők válnak áldozattá vagy besúgóvá, szerelmek esélye villan és omlik romjaiba... – mindezek épp akkor, miközben a környező világ mintegy felszabadul, a Ceaușescu-korszak bukásával a zűrzavarok és emberi drámák is ködlően előviláglanak. Tüneteként ábrándként a morc nagypapa, az autóbalesetben meghalt szülők szöveg- és érzület-mintázatai, az utca félelmes befogadhatósága meg az iskola fogság-érzetű felszabadultsága – mindezek együtt, kavargásban, álmokban, képzetekben, halálban és rettegésben, kerítésdrót mellett, rókamodorban vörös-lő csalárdságokkal... A főhős Emma intézeti mentális erőszakból kimenekülése

¹ Dragomán György: *Máglya*. Magvető, Budapest, 2014, 444. oldal.

a véletlenül előkerülő nagymama révén, aki azután maga lesz a morális és életviteli etalon, egyúttal a szenvedés és méltóság hőse is – csupán bűvőjelképként őrzi a múlt érthetőségét, a jelen befolyásolhatóságát, a morális fogság árnyalatait és bátorságját is.

A kamaszkérdés persze nem a felnőtteké, akiket az feszít: a rituális máglya, melyen a diktátor kivégzése után nem éghetett el az árulások, a múlt bűnének temérdek teste és kinyögött súlya, s a forradalom véres eseményei (ki lőtt, kire, kinek parancsára, kik hittek ebben és kik csak élvezték, ki mindenki kúszott el és elő a zűrös történések napjaiban, s mi lett velük azután?)..., hanem a titkok révén fogságban tartott emberek öröksége, szülők szégyene és gyermekük önvádja, szabadságban élés lehetősége és iskolai osztálytársak szereptudata, származása, öltözete, viselkedésmintája inkább. A rejtve nyilvános erőszak bármikor mintázata is ott feszül a lapok sorai között, a tova hurcolt múlt a fegyelmező oktatók drilljében éppúgy megül, mint a kiskamasz lélekben, melynek mintegy saját máglyája a létezés öröme és titka, a szeretet, a boszorkányos nagymama mindennapos rítusainak elviselése, a menekülés és maradás talánya, a soha meg nem bocsátás örökségének súlya és a hangyák iránti felelősség érzése. Emma makacssága nemcsak korosztálya, hanem morális pátoszú, a saját kis mágiák rituális szenvedélyességének és a makacsságok kiskamaszos félszégességének mélyrétege is. Játékok mellett az elvegyülő szerelem, a kapkodás mellett a hajszolt tájfutás, a családregegy képzeleti jelenléte mellett a magány rémülete és révült áhíta is, a kamasz mélyenlátó pillantása mellett a testiség rejtelve, a további titkos tudások kalandja és a helytállás kényszeres öntörténete folytonosan. Testek a létben, lét a testekben – és kívülük is.

Dragomán valami lenyűgözően kamaszlányos, szökellően hevült, varázsló módon hatásos mesélő, kibogozhatatlan stílusművészete annyira manírtalan, hogy mintegy szárnyaló formát kap a reflexek számos mélyrétege, a „befelé figyelés” intimitása, a változó életvezetési súlypontok között a megtartás reménye is: „Csak az van, amire emlékszünk, amit elfelejtünk, az nincs többet, eltűnik a múltból, eltűnik a világból.” S ha létezik mágikus realizmus a dél-amerikai irodalmi valóságban, Dragomán ennek erdélyi változatát és magyar rémképét fejleszti ki. Az önkép társadalmisága, a létet folytonosan megmerénylő múltképek, a város tónusa és a kemény önmegtartás, a saját szabadság joga és tőkealapja, a sziklabátor jellem alakulásának örületes titkossága úgy feslik föl ebben a mézsűrűségű szövegtüneményben, ahogyan senki más nem ír, senki nem lát, vagy soha nem kellően bátran. A *Máglya* (pusztításkönyvvvel összehasonlított) épüléskönyv is oly megszelídített rókákkal, tűzvörös füstökkel, lelki párakkal van tele, hogy a szabadság élménye (vagy remélt képzelet) sajátos valóságtompító tudathasadékokkal van megrakva, a kényszeres dac és a föloldott röppenésvágy olyan harmóniáival elegyedik, ahol a komótos helyszínek és szavak, színek és szagok terheltsége egy mozgékony lélek otthontalan örömét kelteti. Egy lélek teste keresi társadalmi testét, a regény maga pedig mindkettőt magába foglalja. Ez a vallo-másos intimitás, az éntregény tónusa egyszerre eltávolító a párbeszédekben és magába ölelő a narratívákban, boldogságlátszatokkal teli a diófán vagy a fészertitkos öblében, de a szabadság hamiskás tónusa is beleköltözik a szerepek dióke-

ménységű emlékezeti anyagába: a köznapi rítusok ritmusa a nagymama bővüléseivel és szabályalkotó morális meséivel, az iskola és a kortársak hamistudati kitettségével kontrasztban éppúgy a szabályszerűségek Rendje, mint a traumák bekövetkezésének bármikor lehetőségessége. Az elmúlt háborúk és a jelenkorak, a személyesek és a köztörténetiek, az emlékezetiek és az érzelmiéek épp olyan terápiás eszköztár részei, mint a felejtések, lemondások, veszteségek, történelmek zúzó tömege. Emma otthonos szeretetté formálódó otthontalansága a bizonytalanságok eufóriájában keményedik akarattá, „csakazértis önmagam leszek, csakazértis szabad leszek” elszántságává, a tenyerembe tűt magam szúrok, hogy tanuljam a fájdalmat és akaratot szomorúságává: „Nagymama azt mondja, megértettem a lényegét, vagy mindig is tudtam. A fájdalom segít emlékezni, de úgy, hogy mégse csak a fájdalomra emlékszünk, hanem mindenre, mert muszáj mindenre emlékezni, mert csak az van, amire emlékszünk, amit elfelejtünk, az nincs többet, eltűnik a múltból, eltűnik a világból”. A fényképek és tárgyak belső és jelentésszerű rendje a szembesülés és tanulás eszköze, de a biztonság és személyes szabadság, a saját határok tájfutási terepe is: „Nagymama megszólal, azt mondja, húzzam csak, ne féljek. Ez csak egy agyagember, úgy hívják, Földcsontja. A szolgálk lesz, a fáskamránkban fog lakni, azért hívtuk, hogy vigyázzon ránk”. De amikor már sem az agyagember „házi gólem” mivolta, sem a diófa titkai nem kínálnak megértést, még mindig ott marad a megfigyelés bátorsága és a kérdés joga: „Rám néz, azt mondja, lehet, hogy így volt, és lehet, hogy nem, de akárhogy is próbálja eldönteni, nem tudja megmondani, melyik az igazság.” Az igazságnál igaztalanabb meg nemigen van, a nagymamával kötött vérszerződés és a beavatottság folytonossága viszont tovaterelik a regényt az önismeret varázslata és a biztos világkép „prímuszámokra építésének” biztonsága felé. A filmszerűen leíró szövegvilág éppen Dragomán nyelvi leleményével és teremtő képzeletével lesz oly módon szinte nyolcvan tüneményes novellára szabdalva, kis hangyajelekkel elválasztott nagyregény, hogy időisége minduntalan jövőfókuszú jelen és folytonos múlt között lengedez. A fénykép, az illatjegyzet, a máglyákon átívelő jelenképzetek is éppúgy jelentésszerű jelek, mint a maradékok törmelékei: „a máglya helyén nem maradt semmi más, csak kormos üvegszilánkok...”; „Azt mondom, nincs igazság, pont úgy, ahogy Apa mondta volna...”; „ide olyanok járnak, akik szeretnek rajzolni, olyanok, akik maguktól is tudnak dolgozni, nem csak akkor, ha megmondják nekik, hogy mit csináljanak...”.

Dragomán a kibírhatatlanul édes létek és ízek csípősségétől a sorstalanság rettenetéig ívelő térben szerepelteti Emmát, amivel épp a múltbeli és a jelenmúltként átélhető közötti mágikus lét sebezhetőségét, kitettségét sugallja mesterien, nyelvileg is minden diktatúrával, terrorral és félelemmel szembevetve. Emma lassuló futása és rádöbbenése a kíméletlenség rókacsapda-rejtetten nyilvános drámájára, szabadító lelke és a diktatorikus lét elleni óslázadása olyan testesülés, melynek regényélményhatárai a kételyeken túli térbe, az elhallgatás vagy elkülönülés intimitásaiba, a nyelvi diktatúrák mindenkori sejtéseibe és a merényletek büntetlenségének kihívásai felé vezetnek. Szerelem, szabadság és varázslat a mágia rejtekező célja, a megtorlás és rabság a dúvadok máglyáinak eszköze – e kettő között sejlik Emma szabadsága és mágikus magánrealizmusa. Csodásan, ívelten, zakatolón és őszi ködökbe vagy téli rókalábnymokká formáltan...

Dadogós földrajz, mozgó test, magánmonológ

Talán nem oly ritka, ez esetben mégis sajnálatos, hogy megtévesztő, sőt kicsit lehangoló is, de fölöttébb lelki kimagyarázásra emlékeztet a kötet cím: *Egy dadogás története*. A szerző pedig, Vida Gábor, ki nemcsak jeles regényíró, de folyóirat-szerkesztő is Marosvásárhelyen a *Látónál*, biztosan kellett érzékelje, mit sugall, mire enged gondolni, képzelegni maga a cím, s a mögé ábrándolt tartalom.² Pedig hát csöppet sem dadogás ez, hanem száraz hangon és sok szempontú rálátással elővezetett história, magánérdekűen elbeszélte családtörténet, életút-kezdet inkább, s ha benne dadogás van is, az inkább ragozás, eltérő aspektusok idői és tónuspróbája, értelmező kísérlet a történő világról, egy Ceaușescu-féle világról, vidékiségről, falu és bányászváros, észak és dél, paraszt és alkalmazott-értelmisségi, küzdésképtelen és küzdésképes világok különbségeiről. S ha csupán családhistória első kötete lenne, mondjuk egyik a valamiképp eltervezett négyből, akkor sem volna döcögős, legfennebb kimért, szikáran szabott, személyes spektrumon át elbeszélhető időszak, melyben épp a ragozás tónusai, a szereplők unásig ismert karakterének személyes megszólaltatása, saját hangon leleplezett milyensége adja a ciklusok, helyszínek, időszakok váltakozását, mélyebben a nagyszülők generációjától a saját kiskamasz életkorig záródóan, a visszavetítve elbeszélte emléktörténelem legárnyaltabb részleteiig, a családon túl a rokonság, a környezet, a társak, a szomszédság állapotrajzáig. A társadalmi testig, melybe az önállóságra kárhozódó személyes test a megtapasztalás kietlenségével építi meg létének biztos bázisát.

De kár lenne érte, ha rendszertipikus nyomorral, erőszakos szomszédokkal, elsunyított titkokkal, besúgott súghatatlanságokkal, kezelhetetlen iskolásfiúkkal vagy alkoholista nagybácsikkal akarnánk társas Erdély-történeté tenni, amit Vida Gábor megírt. A fentiek értelmében meg sem írta, be sem fejezte, rendszerváltásra sem hangolta, kisebbségire sem cizellálta, amit gyermeki fejlődés-történetként körvonalazott. De akart-e többet, s nem eléggé siralmasan mély ez amúgy is?

„A Nagy Erdély-regényt most sem tudom megírni, mert valami egészen más jár az eszemben, egy vagy több lépcsőfokkal mélyebben. Különben Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van belőle, fárasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart. Száz éve nincs itt már magyar jövő, régebben sem volt talán, csak úgy tűnt, már be sem kell ismerni, ezen is túl vagyunk, bár éppen arról írok, hogy nem akarok ilyen egyszerűen túl lenni rajta...” – írja Vida az *Életképre* következő *Irodalom* fejezetben (26–27. old.). Eközben a dadogástörténet nemcsak a kisfiús kalandok, nagyfiús vágyképek, testi megpróbáltatások, iskolán kívüli csavargások vagy nagypapákon kívüli nagymamák kibeszélésének históriája, hanem épp az a megosztott testesülés, mely korántsem absztrakt kaland a kétféle Erdélyben sem. A történetiben (szülők és nagyszülők generációja, életterek és örökölt nyűgök mezője, szegények és boldogtalanságok levetkőzése révén), meg a „jelenkoriban”, mely az önéletírás életút-

² Vida Gábor: *Egy dadogás története*. Magvető, Budapest, 2018, 373. oldal.

kanyarulataiban a magyar határközeli Kisjenőn és a székelyföldi Baróton felváltva, szezonálisan kerül kontrasztba a kamaszodó és felnövekvő legény csatangolásai. Ennyiben képletesen egyszerű is a „szabadság” fogalmának installálása „a hitnek a tudással és a valósággal való egybehangzása” szerint, két „végpont” között és a parasztizálás/félurbanizálódás határain sodródó bölcsésztononclét, írói pálya felé vonzódás és szülői ellenzések között. Talán úgy is mondhatnánk: kettős értelemben „útiregény”, hisz a vége is csak a felnőttkor kezdete, a közbülső szakaszok pedig a mozgások, alkalmazkodások, környezetbe illeszkedés, átszokás, nyelvi rutinszerzés, kapcsolatkeresés, elkalandozás, asszimilációs tesztek, partnerségi intimitás-játszmák folytonos átbarangolásából állnak: téri és idői kamaszodás, egyúttal annak is bevallása, hogy olyan történet kéne legyen ez, melynek van kezdete és vége, békéje és drámája, sikere és traumája, titkossága és kifecsegése is. Ettől azután már messze nemcsak-Erdély, nemcsak-kisebbség, nemcsak-korcsoport, nemcsak-romantika, hanem éppúgy szilaj drámák sodra is, határtalan határoltságok közötti tényeresés is, följánlott alku az olvasónak is, ahogy végigköveti, elfogadja, s hagyja felnőni manipuláló beavatkozás nélkül is, mert ebből kapott tán a legtöbbet. Az önéletírás itt a magánykibeszélés módja is, a leleplezés parasztságszociográfiai vagy vidékkutatási eszköze is, a traumák levezetésének eszköze szintúgy, s zordan immár az írói pályakép félútról készült mérlege is („fél életművem már a polcon...”), melyben a mit és mi-mennyit kéne elbeszélni éppúgy jelen van, mint a vidékiség ezernyi apró tüneményének elbűvölően részletes helyrajza. Mentális földrajzi milió, galambdúcleső, fára mászó és árvízveszes apróbb élményekkel, illatokkal, erdei utakkal, mezei traktorozással, bumfordi román parasztfiúk iránti elfogadó érzülettel, kocsmabúzó és híg levesek vegyes ízbombáival, pedáns és hívő anyával, feszülten hitetlen rokonsággal, csalózni kész diákcsoporttal és a tizenéves elbeszélhetetlen nyelvi-kulturális érzékenységével. A „képes Erdély” kalandtúrái itt kicsiben látszanak, zombékosban és ligetes csallitban, városi iskolában és faluvégi nagymamak haragvó szavában, városlakó kishivatalnok vagy templomjáró álszentek, katonaságélmények és falusi indiánózás közepette, kimódolt transzilvanizmus-hagyomány és Ottlik Géza Iskolája közötti gondolati intervallumban, pályaképek esélyeivel és a cigány lány rózsaszín csábításának végső kimeneküléstől visszafogó képzeeteivel. Ismét csak testek és testesülések, mozgások és magányok, közös létélmény földrajza, fegyelem és félsz, fáradhatatlanság és jövőtlenség társadalmi felépítménye.

Kisparaszti kultúra és enervált-alkoholista macsóizmus küzd itt erdélyi tala-
jon a sorsdöntő anyák, a kiszolgáltatott lányok és a dadogó vagy harsánykodó
kiskrapekocskák bűvkörében. A parasztosan sáros és az urbánusan kietlen
Erdély csap itt össze, de kevésbé a népmesék hősei között, inkább a földjét és
relatív békéjét veszítő paraszti világ, meg a múltból élő korosztályi vakremények
snasszsága, a lakótelepi pótcselekvők, meg a zöldhatáron átlógni remélők, az
„új világkorszakban” képzelgők és a megbékélő alkuképesek köztes szférája.
„Az urbánus Erdéllyel vagyok adós magamnak, mert ezt a vadságot, befejezetlenséget,
elhanyagoltságot, amit nagyon szeretek, már egy kicsit unom, nem vezet sehova. Hajdani
reménytelen szerelmem is azt mondta egyszer, hogy jó volna kikupálódni ebből az egész-
ből, abbahagyni a maszatolást, újraolvasni az Iskolát, de végre figyelmesen, megbékélni az

apámmal és az anyámmal, mert ők már nem változnak, megbékélni magammal, hogy még változzak, ha nem is levágni a szakállamat, de rövide nyírni, megtanulni rendesen franciául, elmenni Párizsba egyszer, elmesélni mindazt, amiről nem akarunk többet szólni, mert ez is a valóság, éppen az a mondat mindig, amelyiket már megfogalmaztam, de mire már leírnám ide, már nem az, ahányszor újraírom, annyiszor...” – és: „...most utólag egészen biztos, hogy én Erdélyben akarok élni, akkor hát a sötétség felé kell nézennem, mert nem rosszabb ez a sötétség annál a világosságnál, csak más” (372. old.).

A „dadogás” talán csak a szavak, a mondandó értelmének keresése, a mindig változó hangsúlyok, a mindig sokrétegűen elbeszélhető tartalmak töredék-kifejtése, s a „másságot megírás” szándékának részleges eredménye is. Miképp a táj, ha csökevényes vagy repesztően meleg, viharos vagy fagyosan közömbös akár, de a további mesélések apropója is. Megannyi út, testpróbák, szanaszét vezető úti célok, múltbeli emlékvágányok, meglepő erdőrészletek, jelképes narratívák lassú folyama ez az elbeszélésmód. Mint az erdélyi emlékirók tempója, s mint a falukutatók egzaktusa együtt, családi körben széttekintve, lelki habzások és testi dúlások szélsőségei között, s benne a tájban, a változóan átmeneti erdőségben, meg a szelektől függően is horizont nélküli alföldiségben. Határolt határtalanság ez is: a léthatár és államhatár, a kifejezés határai, a közlés kerítései, megértés lankái, értelem síkságai között. Az értelmező létmód, mely az írás és emlékezés szorgalmatosságára építve a megíratlan Erdély-regénnyé sosem akarna lenni, így, a családtörténet aspektusában éppen a kalandos és kies erdélyiség egy másik arca, a hiányérzetek krónikája, az esélytelenség lelkeségével és a sötét beteljesületlenség morális pompájával gazdagodva. Ennyi a kötet, no meg a köztes háromszázhetven oldal, mely hiába is akarózott, nem lett „annyira” a Nagy „Egész” diákos tervének megfeleltetett, de mintegy valamely „induláshoz” mégis elegendőnek bizonyult. *„Talán majd egyszer elmesélem. A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondanám, igen. De.”*

A kötet zárómondatai a kamaszfiús dadogástól a hiányérzetes felnőtttségig, a téridentitástól a személyiség integritásáig vezető úton sokáig és messzire vezetnek. Semmi jele, de mint önéletírás mégis inkább társadalomrajz, s mint szociográfiai látélet sokkal intimebb, mint a magánmonológra, önértelmező kommentárra, őszinte vallomásokra törekvő fiktív historikum. Talán önnön technikájára, a tematikus fejezetekbe szőtt kisregényes-novellisztikus megszólalások taglaltságára vonatkozik a dadogás, értelmezésemben inkább elbeszélés-kommentár, mely mindig csak annyira fiktív, hogy még vallomásos legyen, de sosem úgy szociologikus, hogy társadalomtörténeti evidenciákkal kelljen lábjegyzetelni. Ilyen fel-tétel nélküli, műfajhatárokat tágító csalafintaság is lakik az írói önmeghatározás szerinti „regény”-ben, ám a rejtett rétegek sugallatai, az időugrások asszociatív lendületei olykor mégis párba kerülnek a politikai szocializációs emlékretegekkel és népismereti analógiákkal. Toposzokra éhes szövegfolklorista talán rakatnyi mítosz, narratív tantörténet, népmesei vagy neofolklorisztikus, közmondás- vagy proverbium-gyanús textuális analógiát találhatna Vida regényében, de tán ezekenél fontosabb a stiláris megalapozottság: olyan közléstónus, melyben akár helyet is kaphatna a lehetséges olvasatok számára paramétereket kijelölő posztroman-

tikus realizmus, vagy a vallomásos próza megannyi más hangsúlya éppúgy, de valahol a szövegrészek definiálatlan „címzettjei” sehol nem elkaphatóak. Nem „énregény” a konvencionális tónusban, de mintha Móricz vagy Bodor Ádám felé sem kívánna elkanyarodni, s ha él is a közbeszéd kínálta kommunikatív intimitásárnyalatok sugallataival, ezeket sosem hagyja eluralkodni. Keres inkább rövid visszautakat, felfedező önreflexiókat, regénykeretből kikandikáló szerepanalógiákat, éretlen közbevetésekkel rövidre vágott mondatai ugyanakkor mesterkéltén ellenállóvá teszik a nyers fantáziaképletek követése ellen. Egyszerűen fonja hálójába az olvasót, s ha mintegy tematikus szűrőt vetítünk a kötet fejezeteire, nem a nagyszerűség, hanem a hálózatos mikroesemények tervrajza sugárzik vissza belőlük: ha a deprimált nagybácsi fejezetei, a közösségi lopás oldalai (142–143.), a magyarság-állapot vitathatósága (145., 360–362.), a szomszédság jelentéstere (187.), az emlékezés technikái (153–155.), az Apa-fogalom (162.), az indiánság esélyei (163–165.), a világ kettőzöttsége (193.) vagy Arad milyensége (143–144.) a kérdéskör, ezt átmetszi a folytonos agressziók, kitettségek, deviációk, a szex meg a dadogás, a Romániát mindenestül szimbolizáló lecsókonzerv milyensége, az öngyilkosok szinte fejezetenkénti előfordulása, a családi tragédiák sötét naptár-foltjainak ifjú létformára tükröződése.

A kötet tizenkilenc rövidebb fejezete mintegy rendezett életutat tükrözne kulcsszavakban. Az utolsó viszont nem a lezárt, képletesen visszafogott, a fejlődésregénnyel opponenciába kavarodó változat, a kijelentő módok után egy kérdő, a múlt felé objektiválódás és időbeli visszafutások ellenében egy részlegesen jövőidejű közvetlenség: *És még mi van? Azaz: van-e egyáltalán, ami már volt, avagy csakis a röptető jövő létezik, esetleg a reménytelenül mindig lehúzó tegnap...? A más emberek céljai, tettei, teste, aspirációi adnak-e okot/módot a képzelgésre, van-e még akár bármi is, ami lehetne? A fennebb jelzett végszó ugyan utal arra, hogy van még hátra a másik fél életmű, s van a lehetséges összhang a valami-bármivel, de magába rejti mindezek kételyekkel körülágyazottságát is: „... Később sokáig egyetlen mondatát sem tudom felidézni, utólag rakom össze a mozaikot, egyik-másik akkor érthetetlen részlet megtalálja a maga helyét, de a személynevek, időpontok, amelyek nem kötődnek számomra semmihez, elúsznak örökre. Berántott a maga sötét árnyai közé, ijesztő volt, és én tehetetlen. A székely csodavilágom szilánkokra hullik egy pillanatra, de gyorsan összeáll megint, erről sem fogok beszélni senkinek, legalábbis nagyon sokáig nem. Megpihenünk, a tócsát kikerüljük, motorra szállunk, és megyünk tovább, mintha mi sem történt volna...” (54. old.)*

Történni annyi tudott, ami emberi. Vida Gábor meg erről írt. Szikár szóképeit máris túlharsogtam a magam szilánkos értelmezéseivel, szövegpcsolyáival. Szerencsére megbocsátó típus. S ha egyszer majd mégis elmeséli, a végére biztosan hozzáteszi: ennyi az egész. De.

Ördögember teste, avagy a nemlét pokla

Meglepő, mily kegyes az Ég, hogy ciklusai vannak az életút-elszámolásnak, a kamaszos vagy öreges érdeklődésnek, a befogadásnak és érzékenyítésnek is... Volt (talán utoljára a Magvető Modern Könyvtár sorozatában) számos, akkor kel-

lőképpen távoli új irodalom és szerző, akár Dél-Amerikából, akár Kínából, akár a grúz vagy a lengyel irodalomból is, kiket kiadni illendő kölcsönösség maradt, de éppenséggel kellő visszhang nélkül. Talán ugyanígy járunk, ha a cseh irodalom kortársait keressük a mai hazai kiadói kirakatokban, s a régi cseh vagy szlovák irodalom megint hullámvölgybe került, sötét erdő, ami arrafelé most keletkezik. A kevés kivétel közül is kitűnik a Kalligram, mely legalább a kísérlet merszével tolja elébünk válogatott szerzői kör messze nem érdektelen termését.

Pár éve, amikor Michal Ajvaz szenzációs prágai könyve, *A másik város* megjelent, próbáltam én is visszhangot kicsikarni, de ha ma visszaméricskélem, beláthatom, hogy kellő és remélt hatás, referenciák nélkül. Épp ezért is szembeszökő, hogy immár ötödik (magyar nyelvű-kiadású) kötettel kopogtat Jáchym Topol, ki egyszemélyben költő, prózaíró, publicista és dalszövegíró is, szamizdat-szerző, a nyolcvanas években több underground zenekar tagja, irodalmi hetilapok-napilapok munkatársa mindmáig, s *Az Ördög műhelye* című kisregénye szinte mindezek együttese, apokaliptikus és szürrealista, historikus és emlékező, a marginalizáltságban létezés és holokauszt-követő érzelmi habitus hű ábrázolata. Avagy a mindenkori és minden holokauszt és elviselés megdöbbenő krónikása, a humánus pártos szószólója alkot körünkben.

Jáchym Topol ugyanis e kötetében ismét (Közép- és Kelet-)Európa 20. századi történelmi és társadalmi traumái körül bonyolódik a történetfűzés, bárha a kötet mintegy felénél az is kiderül: sem Terezínben, sem Vlagyivosztokban nem érzik úgy a népek, hogy „keleten” lennének, sőt Európa közepének vagy épp határának tekintik magukat, ha megkérdik hovátartozásukat. Az események két helyszínen játszódnak: a csehországi Terezínben és a Minszkhez közeli Hatinyban, a nácik vezette népirtás egykori emlékhelyein – magával a helynévvel is jelezve, hogy társadalmi hangulatát és traumáit tekintve és a groteszk eszközeivel kifejezve is minden szörnyűségnél lehet még szörnyűsegebb történet, s nem utolsósorban az ismétlődés is ilyen, a köztünk éppen zajló továbbélése mindannak, ami a népek pusztításához vezetett. A holokauszt és a háborús terror túlélő áldozatai, illetve azok leszármazottai itt mindennel és mindenkivel szembeszállva próbálják „táplálni” a világ emlékezetét, lépze csalni figyelmét, őrizni és megtartani azt, amit helyileg a pusztítás ideje véghezvitt. A rémisztő hagyatéknak persze rögtön irigye is támad, s a vita: kinek fájóbb az emlék megőrzése – mely a maiakat is ugyanolyan végzetnek rendeli alá, mint az egykori végzetek az akkoriakat. A terezíni emlékbrancs mintegy alig tesz mást, csak kicsiben és helyiben ugyanazt, ami a bunker- vagy kazamata-turizmust élteni a világ bármely táján. Saját tervük, majd a fölébük erősödő izmosabbak célja is ez lesz: az emberiség elleni büntettek múzeumának létrehozása, a pusztítás turisztikai esélyeinek bármi áron megszerzése. A Minszk melletti „üzletközpont” azonban már nemcsak a pusztulás bűvöletét az emlékezés méltósága helyébe állító törekvések helyszíne lesz, hanem *Az Ördög műhelye* már a bármely emberben lakozó mindenkori gonosz termőhelyévé is válik...

Lassú iramú az első harmad, s az események dacára a történet első személyű elbeszélése rámutat a sietség elkerülésének és a személyes visszatekintésnek megannyi dicsfényére, kínjára, sivárságára is. A kötet felétől azonban észvesz-

tően meglódul a történet, a pusztítás logikája mintegy a közlésmód helyébe lép, a kistelepülési eligazodás a nagyvárosi tobzódás erőfölényébe csúszik át. Itt mintegy folyamatos jelenben zajlik a múltba vissza-visszalépő cselekmény: mintha váltanák egymást, keverednének, filmfolyamként atmosódnának egymáson a hajdani Theresienstadt hírhedt gettójának eseményei a haszonkulcsos emlékezet-üzelmekkel, az élő emlékezet és a muzealizálható múlt variációi, a történetvezetés drámai keménysége és az elbeszélés fájdalma, a túlélő néhányak megszállottsága és a sodródók örök kitettsége, a büntettek szubjektív ténye és a praktikus-haszonelvű politikai nyereszkesedések fájdalmas borzalma. Mindegyik felrázó, időzített lélekbomba, egyszálú cselekményvonulatra görcsölődő múlt, melynek sosem lehet átélt jelene, s ugyanakkor örökre jelenbe zárt rettegés is, melynek jövőideje még a múltnál is félelmesebb. A történelem teste, amint a rejtőzködés barlangjával a társadalom maradék teste fölé zuhan. Merthogy zuhan, omlik, romlik, amint a hajdani rejtkehelyek málladékai, ruhafoszlánjai, emberi testmaradékai korhadnak egymásba és a lebénított-elöregedett sorsokba.

Drámaiság, ha regénybe ékelt, de asszociatív archaikus is egyben, talán akkor is magán hordozza a tisztelet, emlékezés és antik büntetésmotívum árnyát, ha itt és mostani maga a történet eseménye. Adott a politikai múltat kisajátító, rendőrrel és feljelentővel, spionnal és államiasított emléképtménnyel taktikázó (műemlék-méltóságba zárt) hatalom, s a történetek helyinén az anya megmenekülése és az apa halála ciklikusan követik egymást, mintha biblikus átok vonulna végig rajtuk, kecskelegeltető főhőssel, mitikus eseménysorral, véletlenszerűen rátörő bűnváddal, keserű környezeti ártalommal, mely a túlélő lényekből sugárzik. A narrált történelem mellékszereplői is rendszeralkotó személyiségek, s mindez a terézvárosias bandérium ünnepélyes vonulásainak, a Prága melletti vármaradvány titkos kazamatáinak, a talányos „álnéven” érkező ruszki partnereknek, a szenvedésnek kitett nyugati menekültek holokauszt-túlélő harmadik generációjának összes szenvedelmét lehetővé teszi. De a fehér orosz párhuzam, Hatiny neve, még drámaiban hat az utókor számára, ahol a nyomuló németek a teljes lakosságot megsemmisítették, míg Terezínben „csak” a javát. Javát a menekülteknek, a hontalanoknak, a zsidóknak, az üldözötteknek, s ahol az emlékezeti munka ezért nemcsak egyes sorsokból, utólagos kegyeleti maradványokból épül, hanem a szolidaritás, a politikai örökség, a mindenkori pusztító hatalom végtelen indolenciájának emlékezetéből is. A kiirtott lakosok mentális-morális öröksége azonban nem a „messzi múlt” terápiáját teszi lehetetlenné, hanem a hatóságok önkényes barbárságát is, melynek az engedély nélküli emlékezeti mozgalom, a „revitalizációs” szándékú morális törekvés ismételt kihívója lesz. Cseh és orosz halottak, német és ukrán pusztítók, terápiára szoruló emberek végtelen tömegei sodródhatnak e látszólag belenyugvó közönnyel átitatott lapokon, de közben ha olvasmányos tónusban is, helyenként a hétköznapiság börtönittas szokincisével, a minduntalan társadalmi vereség és elnyomottság lélekrontó gazemberségével lepik el a haszonlesések és kegyetlenségek vádjait sugárzó oldalakat. Ha Prágát éppcsak bombázták, Hatiny megsemmisülése, és a körülötte sűrű erdő fedte falvak sírhelyé válása (143 települést égettek fel, 433 pedig eltűnt a térképről) sokszorosa az itteni áldozatnak – s mindkét emlékezhely utólag a megmarad-

tak küldetéses vállalásával került be a közép- vagy kelet-európai históriába.³ De vajon értheti-e egyik a másikat? Lehet-e Prágában élő emléke a kétmillió-kétszáz-harmincezer belorusz áldozatot követelő „rokon” településnek, ahol az ország minden negyedik lakosa elpusztult, s lehet-e a hatinyi harangok hangjának zengése oly testes, hogy visszhangozzék az Elba-parti birodalmi birtoktest erőd-falain? S ha mindkét pusztítás testesülése a józan ember műve, vajon lehetséges-e ugyanolyan vagy párhuzamos múltkonzerváló szándék, amely ellehetetlenült emberek emlékezetére hat emitt vagy amott? S lehet-e a mai prágaiaknak vagy uralkodó Putyinoknak lelkiismeretéhez vágni az évszázados jelentéstartalmak vádját, a dokumentáló közös igényt, az emlékezet tisztelgésének fontosságát, a hivatásos emlékezeti hivatalok ócska közönyének elégtelenségét, a tárgyi kultúra pusztulását, az emberi kultúra elvadításának fejleményeit...? Az eleven emlékezet mint archaikus felkiáltójel minden hatalmat bőszít, s minden hatalom harckocsis ellenereje mögött ott rejlik az embertelenség öröksége, no meg örök emberanyaguk mögött a kiszolgálás „ügyes” alázata is. Ahol a terezíni Örömműhely létrejöhett, hogy a kódorgó lelkeknek terápiás gyakorlattal adjon feloldást, onnan léptéket váltva és az epikai változás drámaivá fokozása érdekében mesélő főhősünk mintegy átkerül Az Ördög műhelyének helyszínére, ahol talán még maga az ördög is szelíd kecskének minősülne az emberi gonoszság főszereplői között.

Topol bár korunk sértettségi és megaláztatottsági mitológiáját alkotja meg, szinte észrevétlenül a történelem eposziva válásának kereteit is megrajzolja. A fejezetek drámai fokozása szinte filmszerű dramaturgiával szolgálja a leírhatatlan képsorok vízióit. De még ez sem lehet teljes szerzői énje számára: a kötet végi köszönetnyilvánításban külön is bocsánatot kér azért, mert „nem vagyok képes teljesen realiztikusan írni a démonokról”. Csupán elgondolhatjuk, e messi modern mitologikum mivé is lehetne, ha realiztikusabban szólna. De visszább a képzelettel! A tanúságtevő és a létállapot veszélyeztetője lehet ugyanaz. Ám a mitikus megbocsátás legyen örökrészünk, ha mindazt, amiért *Az Ördög műhelye* szótárunkba kerülhet, még ennél is realiztikusabban mutatná be. És szüksége sincs rá. A műhelyben a mindenkori ártalom, a testetlen gonosz, az Ördögnél is ördögibb Ember talál alkotóhelyre. Az emberiség ördöge éppúgy alkot, mint teszi azt az alternatív próza és a humánus tárgyválasztás kortárs cseh szerzője. A vízió és életérzés, szerelem és pusztulás, a keresés és az extremitás, vágy és túlélés, líraiság és groteszk, drámaiság és abszurd mai alkotója már előző regényeiben is a nyelv és a káosz, a szétesett világok és az apokaliptikus szabályok, a menekülés és megőrzés összhangjában teremti meg saját hangját, a háború hangját, melyben sosincsnek győztesek, de mindenki áldozat. Mágikus és misztikus nyelve, városi tájlírása és falusilét-drámája ezt a kötetét (mint a korábbi négy másikat) ugyancsak kitölti – mintha az ördögibb Ember mindenkori létezéséért kérne mindegyre aktuálisabb megbocsátást. Pedig azt is pontosan tudja: ezt valójában senki és sehol nem kaphatja meg, legkevésbé a világainkban fölöttébb bűnrészes Ember.

3 Ehhez lásd még Alesz Adamovics: *Hatinyi harangok*. Magvető Kiadó, Budapest, 1974.

Idegen test, a Másik, a Barbár

Írásom címében valamely rejtett és kifejezett dichotómiákat, talán bizony a kulturálisan performált emberi létfeltételek egy sajátos kiterjesztését tüntettem föl, megkockáztatva a képzetet vagy tévképzetet, hogy az irodalomantropológiai kérdésfeltevések (és olykor társtudományi vagy morálfilozófiai válaszok) valahol analógiásan vagy ténylegesen is kapcsolódnak a társadalmi együttélés bizonyos kulturális tartalmihoz, ezen belül is az emberi test és társadalmi test mutatkozásmódjaihoz, felfogásához, kommunikációihoz. A máglyák teste, az „igazságtételek” vagy bosszúhörgések testisége, a pusztító ördögiség mintegy alapkérdésként feszegeti: hol vannak a fizikai vagy biológiai test és a társadalmi test értelmezési határai, szimbolizációs narratívái a rokon sugárzású regények történeti idejében? S ha e határkonstrukciók felől indulunk a testfelfogások és énhatárok/mi-határok felé, hogy azután a társadalmi test helyzetfüggő, belső dimenzióit kívülről meghatározó viszonyrendszer irányába kanyarodjunk, elérjük-e a testesedés politikai racionalitásain, a testpolitikák variációin át a biopolitika megjelenítődésének és hatásainak kérdéseit? Ez a (talán a személyes testiség felől a társadalmi test konstrukciójáig ívelően) elbeszélhető tartalom megannyi változaton megy végig a fenti regényekben is, ha következetesen elemezzük, s ugyancsak képtelen bőséggel adódik ma már a társtudományi szakirodalom a testről mint társadalmi természetű jelenségről, használatáról, fétiszálásáról vagy büntetéséről, lehetőségeiről vagy betegségéről, mintázatairól vagy fogyasztási terméké válásáról és történetjének behatároltságáról... – nem is fogok tudni illő mennyiséget földézni a változatokból.⁴

Az emberpusztítás fejlődéstörténeti aspektusainak részletrajzához mindenkit eltalál a maga útján..., ehhez sem Az Ördög műhelyének földbe temetett kegyhelyére, sem a *Máglyák* bűzére, sem a holokauszt-helyszínének katalógusára nincs szükség. A címbeli utalás szimpla nyelvi kondíciója ugyanakkor messzebbre vezető kérdések *diszjunktív* megközelítésére késztet, annak dacára is, hogy triviális összekötésük szinte kézre esik az ember kitettsége, múltékonysága, az uralom, a halál és a szituativitás terén.

Részletesebb „recenzió” helyett itt most két párhuzamos testtörténetiséget mutatnék fel, melyek mind a fenti másságosságok részei. A két választott esettanulmány-értékű jeles regény, Péterfy Gergely: *Kitömött barbár*, és Zoltán Gábor: *Orgia* című opusa..., mint a képzelt gondolati-asszociációs híd két pillére tolakodnak a kép előterébe. Közvetlen analógiáik vagy elbeszélői tónusaik különbségei dacára szinte kínálkoznak a párhuzamkeresésre, bár ha szándékuk a legkevésbé sem ez – talán csak a torlódó forrásművek kietlen válogatásába este véletlenül, talán több is közöttük az áthallás..., legyen ez az Olvasó ítéletére hagyva.

---

4 Ennek háttérben engedtessek ama társadalomtudományi kutatási aspektusra utalnom, melyben a genocídiumok historikuma egybekarol a politikai szférák akut programjaival, a határok mindenkori áthágását, átlépését, felülbírálatát is megkockáztatva – erről nemrégiben Szabó Miklós írt doktori értekezést: „Az illékony tragédia – A genocídium-kutatás lehetséges kulturális antropológiai megközelítése”. PhD-értekezés, 2018, ELTE TÁTK, kézirat.

Péterfy „barbárja” a „híres szerecsen, a főhercegi mór” a maga kitömött test mivoltában marad fenn (*az ember mint test*) – az *Orgia* pedig fennen illusztrálja a *test mint ember* pusztító alakváltozatait a budai Városmajor utca környéki 1944–45-ös tömeggyilkosságok, rituális kínzások közepette.

A *Barbár* historikus háttere az aufklárista birodalmi és romantizáló udvari kapcsolatháló (s ennek háttérében a kolerajárvány közeledtével viszonylagossá redukálódó testi-testületi életképesség), s ennek is leginkább *antropomorfizált* verziója (élén Kazinczy Ferenc börtönviselt költővel, valamint Soliman ébenfa preparátumával). A felvilágosodott nagyság ellenoldalán az *Orgia* szerves közege az elsötétült és kivetkőzött ember kora (háttérében az emberellenes barbárság stabilan életképes vírusával, főszerepben a „Tizenkétker sámánja”, Kun páter pusztító ragályával), amely szintiszta *dezanropomorfizáló* változat.

A legfelszínesebb összevetésben is ékes mivoltában mutatkozik a „mondott Barbár”, Angelo Soliman fekete bőrű szabadkőműves (mint a bécsi Természettudományi Múzeum császári parancsra kitömött és kiállított tárgya) szerfölött emberi arca – a másik póluson pedig az élő barbár priméren állati pofázmánya, az egykori hungaristák és nyilaspártiak továbbélő, de az egykori dicsőséges orgiákat akár mindmáig ható lealjasulásban tökéletesítő személyes animalitás. Valahol mindkettő „orgia”, a test fölötti kontroll képessége és képtelensége, az elrendelés és elrendeződés eltérő változataiban, a biopolitikai gyakorlat végletességében megjelenítve. Mindkettő irodalmi mű és élethelyzet-émlékezet is, a Kazinczy-kori történetben *az irodalom mint élet*, az orgiákban *az élet mint irodalom* fogamzik. A késő barokk főúri életlogika, melyben a világ tervezhetősége és megépíthetősége a ráható józan ész és szépérzék gyakorlatias lehetősége csupán, épp a maga mindenhatósági és jótéteményi voluntarizmusával lopózik vissza a háborús fenyegetettséget és öldöklési libidót végső megoldásoknál is árnyaltabb pusztításba erjesztő házfelügyelői mindenhatóságba, önkéntes világ-megváltásba. Ez a test és testek fölött gyakorolt uralom mint biopolitikai determinizmus nemcsak a foucault-i intézményesült elnyomás képleteiben köszön vissza, hanem ott ül (mintegy kulturális örökségként) a mitikus legendaballadák, a nemzeti eposzok, a klasszikus mitológiák és alternatívan modern világmagyarázatok végenincs sorozataiban is. Sőt megannyi tudományos szférában megelmlélhető szinte folytonosan a természeti határokkal, a glóbusz határaival és a földrajzi övezetekkel kezdődő, ezután a politikai, gazdasági, vallási, etnikai térségek határaival kibővített, majd a csoporthatárokkal, végül az emberi bőrrel, test és lélek áteresztéssel bevégezhető alakváltozatokban. Mégpedig ezek sokszor megelmlélő kultúráközi, művelődéstörténeti formaváltozatokban, sőt interdiszciplináris rajzolatokat nem szimplán egyén és közösség, vagy közösségek közötti relációk, hanem hatalom és társadalom viszonyrendszerében felfogó, azokat kiterjesztő *határátjárások* komplex valóságának végtelen alakzataiban is mutatkozni látszanak.⁵ Eljuthat persze a vizsgálgóds fókusza a társadalom erőihez, a politikai erő-

5 Lásd ehhez még Kovács Ida írását a *Kaleidoscopehistory* 2011/3. számában, <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=84>; 10.17107/KH.2011.3.142-159, továbbá Barth, Fredrik 1996 *Elhatárol(ó)ások. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*. Regio, 1:3-25; Douglas, Mary 1995 *A két test*. Magyar Lettre Internationale, 18:8-11. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00002/04>.

csoportokhoz, a hatalmi függésrendek vagy kormányzati akaródzások világához, megannyi embertelenséghez is – de mindezt mintha a test (külső világ és emberi belső világ) privat dimenziójában, az ember határolt határtalanságában képezte volna le megannyi értelmezés, ideértve az érzékeléstudományi és biopolitikai összefüggések egész bonyolult kérdéskörét is.⁶

Biztosan nem lesz itt mód egyik regényforrást sem kielégítően jellemezni, de talán annyit kiemelhetek a *Barbárból*, hogy a részt vevő megfigyelés (távol-ságtartó leírás) révén Kazinczy Ferenc nyúglődéseit, barátságát, világmegváltó akarátának érzéketlen közeggel szembeni „demiurgoszi” viadalát, az érzéki-ség és kegyetlenség, a másságnak és különbözőségnek idegenségbe és nyers magányosságba torkolló megjelenítését a regényben, s egyfelől a lét megtorló vagy kegyetlen mivoltát, másfelől a felvilágosult fejlődésbe vetett (kis magyar) hit ellen-fejlődésregényi formáját Péterfy mintegy arra használja föl, hogy egy kapcsolattörténet belső árnyalatait, intimitásait emelje mutatóvá. Kazinczy magyarsága éppoly „barbár” az udvari világban (de még a szabadkőműves körben is), mint a nála jóval idősebb, eredetileg Afrikából rabszolgaként elhurcolt Angelo Soliman bőrszíne, s éppoly félelmes is a bávatag udvari világban, mivel rendkívüli műveltsége miatt kortársai ugyanakkor félték is tőle, meg tisztelték is. A grófok és márkik, udvari tanácsosok körében roppant magas európai műveltségével is kitűnő „barbár” korának akkora ellentmondása volt, mint egy bárhonnan is származó vadember önkéntes megszelídülése. Péterfy a néhány dokumentum alapján vélhető narratív kapcsolathistóriát nemcsak erős íróisággal, hanem a múlt idő és a mindennemű vélt „barbarikum” elleni morális fenntartással örökíti meg, minthogy a főhős Angelo Soliman kitömött, preparált maradványai (a felvilágosodás minden szellemi hatásai dacára is) még a tudomány nevében elkövetett további „visszaprimitívizálás” áldozataként jelenítődnek meg. Maga az emberi test muzealizálóan tárgyiasító eljárásnak kitettsége éppúgy a létidegen tartalom szimbóluma, mint a humánnumfosztott emberi mivolt természetidegen tartalommal bélelése és látványossággá lefokozása. A lét evidens harca a kultúráért, s vele szemben a minden jakobinizmustól vinnyogva rettegő udvari emberek vak félelme szinte párhuzamos képletbe kerülnek a koraérett értelmiségi reformtörekvések keretében, az alkimista kísérletek dacára, és később az egész országon végigsöprő kolerajárvány áldozatai is ebbe a külsőleg determinált függésrendbe illeszkednek. A lét körülményeivel és a világrend másképpen elrendeltségének ok-okozati logikájával szembeforduló költő Kazinczy a maga európai szellemiséget elterjeszteni próbáló vágyképeivel (s majdan az ideák rabságában saját költői-váteszi elefántcsonttornyába menekülő kényszereivel, eladósodásaival) épp olyan értetlen ellenségességgel találkozik, mint Zoltán Gábor orgiasztikus

---

htm; Lafferton Emese 1997 *Az ember és a társadalom testéről a modern tudományok tükrében*. Szakirodalmi áttekintés. Replika, 28: 39–57.

6 Csabai Márta – Erős Ferenc 2000 *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei*. Jászöveg könyvek, Budapest; Butler, Judith 2005 *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest; Heller Ágnes – Fehér Ferenc 1993 *Biopolitika*. In: *A modernitás ingája*. T-Twins Kiadó, Budapest, 205–275.

nemzettudatharcosai, akik számára talán nincs is humánusabb megoldás, mint a vak kegyetlenség.

Talán itt túl triviális asszociáció mindezt példaképpen Slavoj Žižek „törékeny abszolútumához” hasonlítani,⁷ bár a széphalmi birtokon naivan magnóliát termesztő és a parasztok megmívelésén fáradozó Kazinczy éppoly fenyegetetten kitett az ördöggel cimborálást vizionáló és a kolera érkezését az „ilyenek” köreihez kötő primitív dúvadságnak, s törékenysége akár börtönében, akár halálában is fölöttébb drámai, miképpen barátja sorsa, kinek „anatómiai színháza” ugyan nincs,⁸ de belőle is csupán annyi marad az utókornak, amit azután Kazinczynak azonnal át is kellett ruháznia mint örökséget, s csupán annyit vélhetett minderről: „...azt, ami vele történt, csak egy barbár magyar érthette meg. Talán csak a barbár érti meg az idegent és az idegen a barbárt”. Az idői strukturáltság, írói közlésmód (tehát monológ vagy dialógba váltó énelbeszélés megoldásai), a barbársággal egybefüggő közvélekedési és tárgyi preparátumvilág (pl. Angelo afrikai emléktárgya, egy kitömött krokodil, vagy a Természettudományi Múzeum foszladozó tárgyegyüttese Angelo vitrinkörnyezetében) csak mintegy előjelzi mindazt, amit Kazinczy halálos ágyán ráhagy Török Sophie jövőjére: „ez az utolsó marék kóc, az utolsó lapát fűrészpör a kitömésemben, amellyel tökéletes preparátumot, kiállítási tárgyat formál belőlem; a nyílást a halála varrja be és a neve emlékezte állít végül talpuzatra”. Így a kitömöttség és prezentációra valóság egyben a drámaiság, színadiasság, a szimulált harci játékok szimbolikus valóságossága, a szabadkőműves beavatási szertartás is ugyanazt a lehetetlen örökséget, folytathatatlan sorsot, megemésztetlen mentális terheket segít hátrahagyni, mint az ars memorativa, a „progresszió-hierarchia” korai világképét antropológiai aspektussal „katalogizáló” szemlélet, amely a másik ország vagy földrész népét, másik lény lényegét valamely vizuális toposz gyanánt kezelte a 18. század végén.⁹

Létezett tehát, mert létezhettek a látható struktúrák mellett egy mindenkori antistruktúra is... Ha ehhez mint lehetséges kompozíciós elemhez fölhasználjuk Victor W. Turner rituális szertartáselemzését és a test, a liminális állapot vagy a communitas teóriáját, máris átlépünk a struktúrára épülő másságok élményközösségi terébe. De érdemes továbbgondolni Žižek megoldását is, a szobatudósi magányból az utcai tiltakozásba levitt indulatokat sajátos antistruktúrába ágyazó létet, a lehetséges interpretációk felé visszaforgatott tudás/hatalom párosára felfigyelést, akkor izgalmas kontextust kapunk. A mindenkori „túlélő

7 Žižek, Slavoj 2011 *A törékeny abszolútum*. Typotex, Budapest, 187–198.

8 Ehhez lásd még Bódi Katalin 2017 *Teremtések és átváltozások*. Alföld, december. <http://alfoldonline.hu/2017/12/teremtések-es-atvaltozasok/>

9 Lásd ehhez Sz. Kristóf Ildikó 2018 „Ezeknél szebb óráim soha sem voltak”: emlékezet és kánonformálás a kulturális antropológia tudományának korai forrásaiban Magyarországon a 18/19. század fordulóján. *Kaleidoscopehistory*, 17. <http://kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=426>; továbbá: Koncz Tamás 2015 *Péterfy Gergely: Kitömött barbár*. Kortárs, július, http://epa.oszk.hu/00300/00381/00205/EPA00381_kortars_2015_07-08_29257.htm; Darab Ágnes 2017 *A szatír bőrétől a Kitömött barbárig. A Marsyas-mitosz alakváltozatai a magyar irodalomban*. Alföld, 8. szám, http://alfoldonline.hu/alfold/2017/alfold_201708.pdf

fundamentalistának” a kétkedő szerepébe átkerülése,¹⁰ az egykori etnikai vagy kereszties háborúk modern megfelelőjeként az ismeretlen bárkire gyanakvás közérzete is mintegy ellenpólusa lett a Foucault-féle variációknak (szerinte a tudás nem semleges, önmaga is a hatalom és az ellenőrzés egyik apparátusa), továbbá a Lacan-féle civilizatorikus kordiagnózisnak, aki az értelmiséget értelmes és cselekvő mivoltában is hatalomfüggőnek tekintő, vagy mentális ellenállását és alkalmazkodási hajlandóságát távolságtartó kritikával illető pozícióban a vész-helyzet apokaliptikus szervezeti formáját megérdemlőnek látja. E társas-társadalmi szerepeket, strukturális helyet betöltő értelmiségi kiszolgáltatottságot immár nem a megszokott pozíció, a státus vagy a kivagyiság határozza meg, hanem a viselkedési modellek, a radikális és autentikus politikai aktivitás meg a reaktív populáris erőlködés küzdelmének adott állapota, a „félelem politikája”, mely minden képzelt „betolakodótól való félelem felkeltésével mobilizálja a tömegeket” (Žižek ugyanott).

Igen, hát a kivagyiságok históriája és virtuális ellenségtőlí félelem diadala mindenkor hatékony tud lenni – a tömegeket mobilizáló magatartások reménytelen és kietlenül kegyetlen tömege ül az *Orgia* történesein is. Már a nézőpont sem lehet független az ember gyarmatosításának és totális uralásának elbeszélésétől. A test mint gyarmat nemcsak a likvidátori kedv elébe kényszerül, de a reflektív közeg hiányában (és a cinkosságok hátszelével) ki is teljesedik utcahosszan, kerületszélesen, városrésztelítetten. „*A parancs őszibb a beszédnél*” – idézi a kötet mottója Canettit, s már az első fejezet egy teherautónyi hulla Dunába hajintásával, kínszáisakra utalással indul. Majd tart ez még 314 oldalon át. Változatosan. Fegyverrel, késsel, veréssel, kővel, erőszakolással, vérrel, hóbörögve, rabolva, ádázan. Fényesen biztossá lesz, hogy az ember nemcsak védtelen, de kietlen is. Gyarmat, melyen kikötnek, dúlnak, likvidálnak. Vagy csak esendő test, rablásra kitett tárgy, próbababa, „utolsó lapát fűrészpör”. Olykor még az sem. A nyilas testvéreknek, a közeledő ruszviknak, a távolodó fritzeknek még tárgyasított mivoltában sem több az ember, mint akadály. Részé egy definíció nélküli totalitásnak, melyben semmiképp sem áll jogában önmagát valaminek tekinteni. Ezzel pedig nemhogy elfedi önmaga elől is, hogy a totalitás részé, hanem meg is erősíti azt a képzetet, hogy mint nemrész beleavatkozhat az egész további részeinek részkérdéseibe, ott úrrá lehet, „rendet tehet”, korporálisan is korlátozhat, s ezzel totálisan lealázhat, vagy „kivételt tehet”, amivel mintegy a hatalmi elithez préseli azokat is, akik konvencionálisan „középen” álltak a társadalomban, ellenálltak az uralmi erőfölény egy részének, de most megosztva/lefogva, vagy megvásároltként/kiszolgáltatottként egzisztenciális alárendeltségbe kerülnek az önjelölt rendteremtők, őserőbajnokok hatókörében. S ha korábban konvencionálisan egyenes út vezetett a társadalmi felemelkedés néhány grádicsához, e totális kulcspillanatokban már a gépesített terror vezet a morális eldurvuláshoz, a szomszédsági irigységhez, a pozíciók közötti harcmódorhoz, a korábbi értékrendek inflációjához, a küldetéses szereptudat elmálladozásához, a tudástőke további gyarapodását

10 Lásd Mohsin Hamid: *Kétkedő fundamentalista*. Konkrét Könyvek, Budapest, 2007.

és fenntartását megszüntető életúthoz, majdan ahhoz a státusromláshoz is, melyben a tudáshaszon-konvertálók fogják meghatározni, milyen erőszak-tőke lehet úrrá aktuálisan a bármely más emberi érték fölött. Csak úgy, afféle (óvatosan a kifejezéssel) *barbár* módon. A barbár ugyan egykoron nem *kevesebb* volt görög-római kultuszok idején, hanem *más*. Olyan más, aki nem mi vagyunk. Egyszerűen (nem tudván, milyen, de épp ezért) beteg, fertőző, gonosz, sunyi, veszélyes, félnivaló. Más barbárok meg egyenesen fenyegetők, durvák, műveletlenek, csiszolatlanok, sőt kegyetlenek – vagyis hasonlóképpen nem olyanok, mint mi. Máságuk-idegenségük és nyelvük is érthetetlen, a mindenkori ismeretlen meg félnivaló, pusztító, s tömegesen rablóhadjáratokkal fenyegető. Amikor éppen mi pusztítjuk őket, akkor csupán a jogos önvédelmünk a tét, a „barbárok” nehogy már elsöpörjenek minket. A sajtó, a média percenként ontja a végtelenül igazságos mindennapi barbárságokat, etnikai indulatokat, gyanakvó arcok nekivadult győzelmét, olykor pusztulását ma is. Az *Orgiában* a kor fenekedetten kegyetlen gyilkosait a politikai és gazdasági haszonhányadoson túl az agresszivitás mámora, a „bármit megtehetsz” orgiasztikus gyönyöre készíti dúlni regényhosszan, ám nem pusztán „fikcióként”, hanem nevesített tettek dokumentumaként is, egészében a pusztítás átható gyönyöre mozgatja helyzetben. Ezek a pragmatikus létbe áporodott túlélő fundamentalisták a nyilasélet végtelen orgiájának, a nemi és fizikai erőszak színváltozatainak, a bárminemű „emberanyag” praktikus kiiktatásának lehetőségét élhették át. A nyilasok orgiája a bármilyen máság (női, etnikai, vallási, kulturális, politikai, emberi) eltérésszüntetését tekintette fő programjának – maga a barbárnak titulálható cselekvéssor valójában minden barbárt csupán megszegyenít, s így magát a barbárságot is viszonylagossá teszi.

A Pilinszky által megfogalmazott „emlékezés általi jóvátétel” képzete azonban csupán részválasz a biopolitika és fajelméletiség messi kanyarjaiból elősereglő idegenségre, hisz az Ember mindenkori kitettsége, biológiai alárendeltsége a foucault-i panoptikusságon túl a közvetlen mentalitásállandók és alkalmi indulatvariációk egyvelegének is kitett. Az egyenlőnek látszó, egyazon szertartásosságú regényalakok szinte testvéries közvetlenségben sétálnak a bécsi Grabenen, a feltűnő bőrszínű Angelo turbánban, színes afrikai leplekben, strucctollas legyezővel, mellette Kazinczy a máságos magyar viseletben, piros nadrág, zsinóros kiskabát, zöld mente, sarkantyús csizma, oldalán a ranggal társuló kard. Mintha reménybeli élmény, szabad egyénre jellemző kiváltság, közös jó mulatság lehetne. Pedig hát barbárok mindketten: Angelo mint fekete a fehérek között, Ferenc mint kuruc a labancok között, vagyis mindkettő idegen. Mindketten még gyermekkorukból hozzák, most is megkapják a szót: „Barbár”. Olyan tehát, aki nem is lehet nembárbar, mivel idegen és más. Ami őket egyesíti, még nem valamely klasszikus társadalmi klasszifikáció jelképe, de a kitettségnek mindenkori részesültjére jellemző esetlegesség. Sétájuk több, mint veszélyes, kihívó, bátor-talan és gyanútlan kaland: testi kitettségük révén absztrakt, üres, karteziánus szubjektumokká redukálódhatnak, akiket megfosztottak a lényegi tartalomtól, elvehették szimbolikus szubsztanciájukat, manipulálhatták génállományukat, és arra kárhoztatták őket, hogy egy érthetetlen vagy mesterkélt környezetben

vegetáljanak. Létük eme hármas fenyegetettsége következtében lényeg nélküli szubjektivitásra redukálódtak. Vagy, mint Žižek figyelmeztet, „*az is etikai-politikai kihívás, hogy ráismerjünk magunkra ebben a figurában – valamilyen módon mindannyian kirekesztettek vagyunk, mind a természetből, mind pedig saját szimbolikus lényegünkből. Valamennyien potenciális páriák vagyunk, és csak egyféleképpen kerülhetjük el, hogy ténylegesen azzá váljunk: ha preventíven cselekszünk*” (Žižek ugyanott).

É (valójában valamiképpen berekesztett) kirekesztettség a hívószó itt, a potenciális páriálét ellen a preventivitás talán csak a megértés kezdete. Persze mindezt nem közvetlenül a biológiai test direkt tanulmányozásával hozom összefüggésbe, tehát nem a biológiai vagy fizikai antropológia, egészség vagy betegség, magatartáskutatás vagy kulturális énreprezentációk felől teszek közelítési kísérleteket a szimbolizált uralmi terek és a testiség, az erő és a fölény, a szabályozottság és az erőszak között, de nem is csupán a hatóerők és mozgató készletek dimenzióinak tágabb léptékben a társadalmi folyamatokba tagolódo politikai és ideológiai, mentális és eszmei akaratlágosságaival szűkítem a kört. Hanem még specifikusabban a térbe áradó jelenléttel, a téropolitikával, a térbeli mozgásokkal, ütközésekkel, kollíziókkal és kooperációkkal, a hatalom akarásának különböző jeleivel összefüggésben látom összeolvasását a két regénynek. A teljességigényű kérdésfelvetéstől és válaszadástól viszont okkal vonakodom, hisz megtette ezt a regények testében mindennemű testek intenzív jellemzésével a fenti szerzők mindegyike. Biztosan lehetne még egy seregnyi utalást, forráshasználatot, egzakt tipológiát és folton-folt körvonalat fölhozni itt, s lehetne persze a test fogalmi megkonstruálásának és szimbolikus használatának Pierre Bourdieu vagy Mary Douglas által tárgyalt módjaira utalni, esetleg elindulni az emberi test fizikai terhelhetőségének és neokolonizálásának problematikája, reprezentációinak sokféleségére tett kísérletek felé elkanyarodni is. De érdemes lenne akkor már a fikcionalista megközelítést kontrasztosabbá tenni Eliasra, Foucault-ra és Goffmannra alapozó civilizációs hatásegységességekkel, a nyilvános és a magánszféra differenciálódására, a társadalmi test normalizálásának és fegyelmezésének készleteire, az identitásküzdelmek alanyainak és megbélyegző-kiegyező kölcsönhatásainak témakörreire épülő körvonalakat és megannyi kínálkozó utalást párhuzamként felhozni is (bőségesen hivatkozott forrásokkal, a társadalmi testek narratíváinak okairól és árnyalatairól megképződött tudástárral). Régi fogalmi agytorna tárgya a test kiterjesztésének, gépesítésének, jelentésekkel teleaggatottságának problematikája, és történetileg is folytonos a testi identitásért folyó küzdelmek, erőfeszítések, stigmatizációk és védekezések kérdései felé, netán a testbe írt történelem, a szimbolikus üzenetek hordozására alkalmas felület térbeli megjelenésmódjai felé is kerülni. Ehhez azonban vagy Angelo Soliman sok ezernyi kőzetmintát is bizton rendbe illesztő képessége kéne, Dragomán György vagy Péterfy Gergely írókaja akár. De ezt egy majdani barbarológiai megközelítésre hagyom, a regények testből úgyis kiágaznak immár az értelmező elgondolások...